

Ὁ ἅγιος Νικόδημος ὁ Ἁγιορείτης κι ἡ πνευματικὴ κληρονομιά του

[Επιστήμες, Τέχνες & Πολιτισμός](#) / [Λογοτεχνία \(ποίηση & πεζογραφία\)](#) / [Μαθηματικά](#)

Οἱ συνθήκες τῆς ἐποχῆς

Ὁ ἅγιος Νικόδημος ἐμφανίζεται στὸ προσκήνιο σὲ μία ἐποχὴ δύσκολη: Μετὰ ἀπὸ αἰῶνες δουλείας (τρεῖς σὲ κάποιες περιοχές, τέσσερις σὲ ἄλλες), ὁ Ὁρθόδοξος λαὸς μας βρίσκεται σὲ δυσχερῆ θέση.

Ἀπὸ τὴ μία, ἡ φτώχεια, ἡ καταπίεση καὶ ἡ ἀμάθεια ὁδηγοῦν πολλοὺς στὸν ἐξισλαμισμό, γιὰ λίγη οἰκονομικὴ ἄνεση καὶ ἀξιοπρεπῆ διαβίωση. Περιοχὲς ὀλόκληρες κοντεύουν νὰ ξεχάσουν τὰ ἑλληνικὰ ἢ ἔχουν συντριπτικὸ ποσοστὸ ἀναλφαβητισμοῦ καὶ ἀδυνατοῦν ν' ἀντιμετωπίσουν τοὺς ξένους μισιονάριους ποὺ ζητοῦν νὰ τοὺς προσηλυτίσουν σὲ ἄλλα δόγματα καὶ νὰ τοὺς ἀφελληνίσουν. (Εἶναι γνωστὸ πὼς τὸ 1821 οἱ ρωμαιοκαθολικοὶ κάτοικοι τῶν Κυκλάδων βοήθησαν τοὺς Τούρκους ἢ, στὴν καλύτερη περίπτωση, τήρησαν εὐμενῆ πρὸς αὐτοὺς οὐδετερότητα.)

Ἀπὸ τὴν ἄλλη, ἔρχονται οἱ σπουδαγμένοι στὴν Ἑσπερία καί, στὰ σχολεῖα ποὺ ἰδρύουν στὶς διάφορες πόλεις, μαζὶ μὲ τὶς νέες ἀνακαλύψεις τῶν φυσικῶν ἐπιστημῶν καὶ τὶς προόδους τῶν μαθηματικῶν, προπαγανδίζουν τὸν ἀγνωστικισμό ἢ τὴν ἀθεΐα. Γιατὶ ἡ σχολαστικὴ θεολογία ποὺ γνώρισαν στὴ Δύση, δομημένη σὲ κάποιες ἀρχὲς καὶ ἀξιώματα ποὺ δῆθεν μποροῦσαν νὰ ἐρμηνεύσουν ὅτιδήποτε, μία θεολογία, ἀποτέλεσμα διανοητικῶν διεργασιῶν, ἄρα κτιστὴ καὶ ἀνεπαρκὴς γιὰ τὸν

ἄνθρωπο, κατέρρευε στὶς συνειδήσεις πολλῶν μορφωμένων καί, μαζί της, ἡ πίστη τους στὴν ὑπαρξὴ τοῦ Θεοῦ. Ὅμως ἡ Ὁρθόδοξη θεολογία εἶναι ἄλλη. Ἀλλὰ τὰ κείμενα ποὺ τὴ διασώζουν ἀθθεντικὰ σπάνιζαν αὐτὰ τὰ χρόνια.

Ἄν δεῖ κανεὶς τὶς ἐκδόσεις τῆς Τουρκοκρατίας, θὰ διαπιστώσει ὅτι ὁ πιστὸς λαὸς τρεφόταν πνευματικὰ κυρίως ἀπὸ λειτουργικὰ κείμενα, βίους Ἀγίων, μὲ ἀρκετὰ μυθολογικὰ στοιχεῖα, ἠθικολογικὰ κηρύγματα καὶ εὐσεβεῖς διηγήσεις, μὲ κάποιους τοὺς νὰ ἔχουν στοιχεῖα τρόμου. Ὅσο κι ἂν ἀρκετοὶ βίωναν τὴν ἀτμόσφαιρα τῶν ἱερῶν ἀκολουθιῶν καὶ δέχονταν τὴ χάρη τοῦ Θεοῦ ποὺ μετέδιδαν, ἐλάχιστοι καταλάβαιναν πλήρως τὰ κείμενα. Τὰ ἔργα τῶν μεγάλων Πατέρων ἦσαν ἄγνωστα, εἴτε γιατί οἱ σχετικὰ λίγες μέχρι τότε ἔντυπες ἐκδόσεις ἦσαν δυσεύρετες, εἴτε γιατί τὰ περισσότερα δὲν εἶχαν ἐκδοθεῖ καὶ βρισκόνταν σὲ δυσπρόσιτα χειρόγραφα. Ἐνας λόγος γιὰ τὸν ὁποῖο βασικὰ κείμενα τῆς Ὁρθοδοξίας παρέμεναν ἀνέκδοτα ἦταν ὅτι, ἐκτὸς ἀπὸ τὴ Βενετία, οἱ ἄλλες ρωμαιοκαθολικὲς πόλεις, ὅπου κυρίως ἐκδίδονταν τὰ ἑλληνικὰ βιβλία, ὑπάκουαν στὶς παπικὲς ἐντολὲς ποὺ δὲν ἐπέτρεπαν τὴν ἔκδοση Ὁρθοδόξων κειμένων, οὔτε κἂν λειτουργικῶν.

Τὸ ἔργο του

Ὁ ἅγιος Νικόδημος πηγαίνει στὸ Ἅγιον Ὄρος τὸ 1775, σὲ ἡλικία 26 ἐτῶν. Ἦδη ἔχει λαμπρὲς σπουδὲς καὶ Ὁρθόδοξη ἀγωγή. Ἀντιλαμβάνεται τὶς δυσκολίες ποὺ ἀντιμετωπίζει τὸ Γένος καὶ μὲ ταπείνωση καὶ αἴσθημα εὐθύνης ἀναλαμβάνει νὰ βοηθήσει, τὸ κατὰ δύναμιν.

Ξέρει ὅτι ὁ λαὸς κινδυνεύει νὰ ἐξισλαμισθεῖ ἢ νὰ φραγκέψει, ὄχι τόσο γιατί βρίσκεται μέσα στὴν ἀνέχεια ἢ γιατί τοῦ λείπουν τὰ ὄπλα ἢ ἡ πολιτικὴ ὀργάνωση, ὅσο γιατί δὲν γνωρίζει σὲ βάθος τὴν πίστη στὴν ὁποία ἐνστικτωδῶς καὶ ἐκ παραδόσεως στηρίζεται. Ξέρει ὅτι αὐτὴ δὲν εἶναι θέμα διανοητικὸ ἀλλὰ βιωματικὸ. Ὅπως φανερώνουν τὰ πατερικὰ κείμενα καὶ οἱ βίοι τῶν Ἀγίων, ὅσο ἀγωνίζεται κανεὶς τὸν ἀγῶνα τῶν πρακτικῶν ἀρετῶν, ὅσο προσπαθεῖ ν' ἀποκτήσει ταπείνωση καὶ ἀγάπη, τόσο ὁ νοῦς του φωτίζεται ἀπὸ τὸν Θεό, δέχεται τὴ χάρη Του καὶ γεύεται «γνωστῶς καὶ εὐαισθητῶς» πράγματα ποὺ ξεπερνοῦν τὴν κτιστὴ καὶ πεπερασμένη φύση του καὶ τὸν εἰσάγουν στὴν αἰωνιότητα. Τότε γίνεται πλούσιος ὑπὲρ πάντα πλοῦτον καὶ δυνατὸς ὑπὲρ πᾶσαν δύναμιν. Δὲν φοβᾶται μήπως τὸν ταπεινώσουν, τὸν ἀπογυμνώσουν ἢ τὸν θανατώσουν, γιατί ἤδη ζεῖ μὲ τὸν Θεό, μετέχει στὴν αἰωνιότητα.

Ξέρει ἐπίσης, ὅτι ἡ Ἀλήθεια δὲν ἀλλάζει μὲ τὶς ἐποχές. Μόνο ἡ ἔκφραση καὶ ἡ ὀρολογία μεταβάλλονται, ἀνάλογα καὶ μὲ τὰ ἰδιαίτερα χαρακτηριστικὰ ὅσων τὴν διατυπώνουν. Ἔτσι, ἀναλαμβάνει νὰ φωτίσει τὸν λαὸ μὲ κείμενα, εἴτε στὴ δημῶδη γλῶσσα τῆς ἐποχῆς του, εἴτε στὸ πρωτότυπο, μὲ πολλὲς ἐπεξηγήσεις. Ἄλλοι, ὅπως

ὁ ἅγιος Κοσμάς ὁ Αἰτωλός, τοῦ ὁποῦ ὁ ἀδελφὸς Χρῦσανθος ὑπῆρξε δάσκαλος τοῦ Νικοδήμου, τὸ κάνουν μὲ τὸ κήρυγμα καὶ τὴν ἵδρυση σχολείων. Ὁ Νικόδημος τὸ κάνει μὲ τὰ βιβλία του.

Τὸ 1777, σὲ ἡλικία 28 ἐτῶν, ἀναλαμβάνει νὰ ἐλέγξει καὶ ἀποκαθάρει ἀπὸ τὰ λάθη τὸ χειρόγραφο τῆς «Φιλοκαλίας τῶν ἱερῶν νηπτικῶν» ποῦ τοῦ ἐγχειρίζει ὁ ἅγιος Μακάριος Νοταρᾶς, δηλαδὴ τῆς συλλογῆς ἀσκητικῶν καὶ νηπτικῶν κειμένων ἀπὸ τὸν 4ο μέχρι τὸν 14ο αἰῶνα, νὰ συντάξει τοὺς βίους τῶν ἀνθολογουμένων συγγραφέων καὶ νὰ γράψει τὸ προοίμιο. Ἡ ἀνθολογία θὰ ἐκδοθεῖ τὸ 1782, θὰ μεταφραστεῖ σὲ πολλὰς γλῶσσες καὶ θὰ ἀποτελέσει βιβλίον ἀναφορᾶς γιὰ τὴν Ὁρθόδοξη πνευματικότητα. Τὸ 1783 θὰ ἐκδοθεῖ ὁ «Εὐεργετινός», συλλογὴ πιὸ πρακτικῶν ἀσκητικῶν κειμένων ποῦ ἔγινε τὸν 11ο αἰῶνα, τὴν ὁποία ὁ Νικόδημος ἀντιγράφει ἀπὸ ἀγιορείτικα χειρόγραφα καὶ ἀποκαθαίρει, συντάσσοντας καὶ πάλι τὸ προοίμιο. Ἀκολουθοῦν ἡ «Ἀλφαβηταλφάβητος» τοῦ ἀγίου Μελετίου τοῦ ὁμολογητοῦ (θὰ ἐκδοθεῖ μόλις τὸ 1928), τὰ ἅπαντα τοῦ ἀγίου Συμεὼν τοῦ νέου θεολόγου, τὸ «Θεοτοκάριον τὸ νέον» (κανόνες πρὸς τὴν Ὑπεραγία Θεοτόκο), τὰ ἅπαντα τοῦ ἀγίου Γρηγορίου τοῦ Παλαμᾶ, τὰ χειρόγραφα τῶν ὁποίων, δυστυχῶς, θὰ χαθοῦν στὴ Βιέννη, ἡ Ἑρμηνεῖα στὶς ἐπιστολὰς τοῦ Ἀποστόλου Παύλου (διασκευὴ καὶ ἐμπλουτισμὸς τῆς σχετικῆς ἐρμηνείας τοῦ Θεοφυλάκτου Ἀχρίδος), ἡ Ἑρμηνεῖα στὶς λοιπὰς ἐπιστολὰς τῆς Καινῆς Διαθήκης, ἡ Ἑρμηνεῖα τοῦ Ψαλτηρίου μὲ βάση τὴν ἐξήγηση τοῦ Εὐθυμίου Ζυγαβηνοῦ, ὁ «Κῆπος χαρίτων» (ἐρμηνεῖα στὶς ἑννέα Ὠδές), τὸ Ἀπάνθισμα ἐκ τῶν Ψαλμῶν, οἱ ἐρωταποκρίσεις τῶν ὁσίων Βαρσανουφίου καὶ Ἰωάννου, τὸ «Ἐορτοδρόμιον» (ἐρμηνεῖα τῶν κανόνων τῶν δεσποτικῶν καὶ θεομητορικῶν ἑορτῶν) καὶ ἡ «Νέα Κλίμαξ» (ἐρμηνεῖα τῶν Ἀναβαθμῶν τῆς Ὀκτωήχου).

Μέσα στὴ μέριμνά του γιὰ τὴν πνευματικὴ τροφοδοσίαν τοῦ δοκιμαζομένου λαοῦ μας, ἐπεξεργάζεται τὸν Συναξαριστὴ τοῦ Μαυρικίου, ἀποκαθαίροντας τὸν ἀπὸ κάποια μυθολογικὰ στοιχεῖα, πλουτίζοντας τὸν μὲ πλῆθος ὑποσημειώσεων καὶ μεταφράζοντας τὸν σὲ μία χυμώδη δημοτικὴ τῆς ἐποχῆς του. (Ἡ γλῶσσα αὐτὴ ξένισε τὸν ἐκδότη τῆς δεύτερης ἐκδοσης, ποῦ ἀντικατέστησε πλῆθος λαϊκῶν λέξεων μὲ ἀντίστοιχες τῆς καθαρεύουσας. Εὐτυχῶς σήμερον ἔχουμε τὴν ἐκδοσὴ τοῦ «Δόμου», τὴ μόνη ποῦ ἀναπαράγει τὴν πρώτη.) Ἐκτὸς ἀπὸ τὸν «Συναξαριστὴ τῶν δώδεκα μηνῶν τοῦ ἑνιαυτοῦ», ὅπως τὸν τιτλοφόρησε, ποῦ παρουσιάζει συντετμημένους βίους Ἁγίων, μεταφράζει ἐπιλεγμένους ἐκτενεῖς βίους καὶ τοὺς ἐκδίδει στὸ «Νέον Ἐκλόγιον», φροντίζοντας ἡ γκάμα του νὰ ἐκτείνεται σὲ ὅλους τοὺς αἰῶνες καὶ νὰ περιλαμβάνει ἁγίους ἐπισκόπους, κληρικούς, μοναχοὺς καὶ λαϊκοὺς ποικίλων ἐπαγγελμάτων καὶ κοινωνικῶν θέσεων, γιὰ νὰ ὑποδείξει στὸν καθένα τὸν δρόμον πρὸς τὴν ἀγιότητα. Ἀκόμα, γιὰ νὰ ἀντιμετωπίσει τὸ πρόβλημα τῶν ἀθρόων ἐξισλαμισμῶν, συλλέγει μαρτυρολόγια τῆς Τουρκοκρατίας, τὰ

έπιμελείται, τὰ μεταφράζει καὶ τὰ ἐκδίδει στὸ «Νέον Μαρτυρολόγιον» τὸ 1799, μὲ ἓνα θαυμάσιο προοίμιο ὅπου προτρέπει τοὺς πιστοὺς νὰ παραμείνουν ἀμετακίνητοι στὴν πίστη, μιμούμενοι τοὺς Νεομάρτυρες, καὶ τοὺς ἀλλαξοπιστήσαντες νὰ ἐπανέλθουν στὴν Ὁρθοδοξία. Τὸ βιβλίο αὐτὸ συντελεῖ στὴν ἀνάσχεση τῶν ἀθρόων ἐξισλαμισμῶν, βοηθᾷ πολλοὺς νὰ ἀποκτήσουν συνείδηση τῆς πίστεώς τους καὶ ὀδηγεῖ ἄλλους, ἀλλαξοπιστήσαντες κυρίως, στὸ μαρτύριο. Τὰ ἀγιολογικὰ ἔργα τοῦ ἁγίου Νικοδήμου σταδιακὰ ἐκτοπίζουν τὶς προγενέστερες συλλογές βίων Ἁγίων, πού εἶχαν δεκάδες ἐκδόσεις ἀνὰ τίτλο, καὶ φτάνουν νὰ κυριαρχοῦν στὸν Ὁρθόδοξο χῶρο.

Ἡ ἀγάπη του πρὸς τοὺς Ἁγίους καὶ ἡ μέριμνά του γιὰ τὴ διάδοση τῆς τιμῆς τους στὸν Ὁρθόδοξο κόσμο τὸν ὀδηγεῖ νὰ συνθέσει πλῆθος Ἀκολουθιῶν (γύρω στὶς 60) ἢ νὰ συμπληρώσει ἤδη ὑπάρχουσες. Οἱ περισσότερες ἀπ' αὐτὲς παραμένουν ἀνέκδοτες καὶ σώζονται σὲ ἀγιορείτικες βιβλιοθήκες. Ξεχωρίζει ἡ Ἀκολουθία πού συνέθεσε πρὸς τιμὴν τῶν Ὁσίων του Ἄθω, μὲ θαυμαστὸ ἐγκώμιο, ὅπου συνοπτικὰ βιογραφεῖ ὅλους τοὺς Ἁγίους τοῦ Ὁρους. Οἱ Ἀθωνίτες Ὅσιοι γιὰ πρώτη φορὰ ὑμνολογοῦνται κι ἐγκωμιάζονται συλλογικά. Ἐπίσης, ἐκδίδει καὶ τοὺς ὀκτώηχους κανόνες τοῦ Ἰωσήφ τοῦ ὑμνογράφου στὸν ἅγιο Ἰωάννη τὸν Θεολόγο, ἀποκαθαίρει καὶ ἐκδίδει τὸ «Ἐγχειρίδιον» μὲ τὰ ἐγκώμια τοῦ Ἐπιταφίου, καθὼς καὶ τὸ μέγα Εὐχολόγιον, γιὰ νὰ ἔχουν οἱ ἱερεῖς μία εὐχρηστικὴ καὶ ἀκριβῆ ἔκδοση.

Γιὰ νὰ βοηθήσει ἐξομολόγους καὶ ἐξομολογούμενους, συντάσσει καὶ ἐκδίδει τὸ 1794 τὸ «Ἐξομολογητάριον», μὲ συμβουλές καὶ γιὰ τοὺς δύο, βάσει τῶν ἱερῶν Κανόνων τῆς Ἐκκλησίας. Ἀργότερα ἀναλαμβάνει τὸ τιτάνιο ἔργο τῆς συλλογῆς καὶ κωδικοποιήσεως αὐτῶν τῶν Κανόνων, καθὼς καὶ τῶν ἐρμηνειῶν τους ἀπὸ τοὺς ἔγκριτους κανονολόγους, τοὺς συνθέτει, παρουσιάζοντας τὴ συμφωνία τῶν συντακτῶν τους, καὶ τοὺς ἐκδίδει στὸ «Πηδάλιον» τὸ 1800, μὲ πλῆθος ὑποσημειώσεων καὶ παραπομπῶν πού μαρτυροῦν τὴν ἐξαίρετη μνήμη καὶ τὶς θαυμαστὲς συνθετικὲς του δυνατότητες. Αὐτὸ τὸ ἔργο καθοδηγεῖ τοὺς Ὁρθόδοξους ἐξομολόγους ἀνὰ τὸν κόσμο μέχρι σήμερα.

Στὴ μέριμνά του γιὰ τὴν πνευματικὴ καλλιέργεια τῶν πιστῶν, μὴ θέλοντας νὰ προβάλλει τὸν ἑαυτό του, ἐπεξεργάζεται καὶ βιβλία ἄλλων συγγραφέων, συνήθως ἀλλάζοντας τὰ ριζικὰ καὶ πολλαπλασιάζοντας τὸν ὄγκο τους, ὅπως τὸ «Περὶ συνεχοῦς θείας μεταλήψεως» τοῦ Νεοφύτου Καυσοκαλυβίτου καὶ τὰ «Πνευματικὰ γυμνάσματα» καὶ τὸν «Ἄορατο πόλεμο», τὰ ὁποῖα ἀνακάλυψε ὁ ἅγιος Μακάριος ὁ Νοταρᾶς στὴν πατμιακὴ βιβλιοθήκη, μεταφρασμένα ἀπὸ τὰ ἰταλικά, καὶ τὰ ἔδωσε στὸν ἅγιο Νικόδημο, νὰ τὰ ἐπεξεργαστεῖ καὶ νὰ τὰ ὀρθοδοξοποιήσει.

Τέλος, συντάσσει καὶ ἐκδίδει κάποια ἐντελῶς δικά του ἔργα. Σὲ ἡλικία 32 ἐτῶν, ζώντας ἐρημικὰ στὸ ἐρημονήσι Σκυροπούλα, χωρὶς κανένα βιβλίο μαζί του,

συγγράφει τὸ «Συμβουλευτικὸν ἐγχειρίδιον περὶ φυλακῆς τῶν πέντε αἰσθήσεων», ὅπου ἐκθέτει τὴν ἀσκητικὴ καὶ πνευματικὴ διδασκαλία τῆς Ἐκκλησίας, μὲ πλῆθος ἀγιογραφικῶν καὶ πατερικῶν παραπομπῶν ἀπὸ μνήμης, γιὰ νὰ ἐνισχύσει πνευματικὰ τὸν ἐξάδελφό του Ἱερόθεο, ἐπίσκοπο Εὐρίπου, πού τοῦ τὸ ζήτησε. (Τὸ βιβλίο πρωτοεκδίδεται τὸ 1801.) Ἀργότερα συγγράφει τὴ «Χρηστοθήθεια» μὲ ἠθικὲς συμβουλὲς πρὸς τοὺς πιστοὺς (πραγματοποιεῖ πέντε ἐκδόσεις ἀπὸ τὸ 1803 ὡς τὸ 1816), καί, πρὸς τὸ τέλος τῆς ζωῆς του, γιὰ νὰ ἀπαντήσῃ στὶς ποικίλες ἐναντίον τοῦ συκοφαντίες, συντάσσει τὴν «Ὁμολογία πίστεως», ὅπου φαίνεται ἡ καθαρότητα τοῦ Ὁρθόδοξου φρονήματός του.

Μέχρι τὸ 1809, πού ἐκοιμήθη ἐν Κυρίῳ, δηλαδὴ σὲ διάστημα 32 χρόνων, ὁ ἅγιος Νικόδημος συνέθεσε 120 περίπου ἔργα, πού ἂν ἐκδίδονταν ὅλα μαζί, θὰ συγκροτοῦσαν 30 μεγάλους τόμους. Πολλὰ παραμένουν ἀνέκδοτα, ἐνῶ ἀρκετὰ ἐκδόθηκαν μετὰ θάνατον, λόγω τῶν δυσκόλων περιστάσεων τῆς ἐποχῆς καὶ τῆς ἀνέχειας στὴν ὁποία ζοῦσε ὁ Ἅγιος καὶ οἱ συμμοναστές του. (Κάποια παραχαράχτηκαν ἀπὸ τοὺς ἐπιμελητές τους, λόγω τῆς ἀποστάσεως ἀπὸ τὸν τόπο ἐκδόσεως ἢ τοῦ μεσολαβήσαντος θανάτου τοῦ συγγραφέα.) Ἔτσι, αὐτὸς ὁ ταπεινὸς μοναχὸς ἀναδείχθηκε ὁ πολυγرافότερος Ἀγιορείτης καὶ πιθανότατα ὁ πολυγرافότερος ἀπὸ τοὺς Πατέρες τῆς 2ης μ.Χ. χιλιετίας.

Ἐζησε πολὺ ἀσκητικά, στὴν ἰ. Μονὴ Διονυσίου ἀρχικὰ καὶ σὲ διάφορες καλύβες τῆς Καψάλας στὴ συνέχεια, συνήθως ὡς ὑποτακτικὸς ἢ φιλοξενούμενος ἄλλων γεροντάδων. Κυκλοφοροῦσε ρακένδυτος καὶ μὲ γουρουνοτσάρουχα, αὐτὸς τοῦ ὁποίου τὶς συμβουλὲς ζητοῦσαν πατριάρχες, ἐπίσκοποι ἀλλὰ καὶ ἀπλὸς λαός. Κι ὄχι μόνο δὲν ξυπάστηκε ἀπὸ τὴν ἀναγνώριση, ἀλλὰ καὶ παραπονιόταν γι' αὐτήν. Γι' αὐτὸ καὶ πολλὰ ἀπὸ τὰ βιβλία τοῦ κυκλοφόρησαν ἀνωνύμως ἢ μὲ ὀνόματα κάποιων ἄλλων πού ἐλάχιστα συνέβαλαν γι' αὐτά.

Στὶς ἔριδες γιὰ τὸ θέμα τῶν μνημοσύνων καὶ τῆς συχνῆς θείας μεταλήψεως πῆρε τὸ μέρος τῶν ἀποκαλούμενων «κολλυβάδων», στοιχώντας στὴν ἐκκλησιαστικὴ παράδοση, χωρὶς ὅμως νὰ ἐπιτίθεται μὲ ἀνοίκειους χαρακτηρισμοὺς στοὺς ἀντιπάλους του, ὅπως συχνὰ συνέβαινε καὶ ἀπὸ τὶς δύο πλευρές. Γι' αὐτὸ καὶ παρέμεινε στὸ Ἅγιον Ὄρος καὶ δὲν διώχθηκε ὅπως οἱ περισσότεροι ἐπώνυμοι «κολλυβάδες».

Τὸ ἔργο του εἶναι διδασκαλία καὶ μαθητεία Ὁρθοδοξίας. Ἐνῶ θὰ μπορούσε νὰ συγγράψῃ πολλά, ἂν κρίνουμε ἀπὸ τὰ τέσσερα καταδικὰ του βιβλία σὲ πεζὸ λόγο, τὶς χιλιάδες ἐπεξηγήσεις, τὰ πολλὰ προοίμια, ἐγκώμια, πανηγυρικοὺς λόγους καὶ Ἀκολουθίες πού συνέθεσε, προτίμησε ν' ἀφήσῃ τοὺς προγενέστερους του Πατέρες νὰ μιλήσουν στὸν λαό, κι αὐτὸς νὰ τοὺς σχολιάζει, ἐπεξηγεῖ, ὑπομνηματίζει, μεταφράζει... Νὰ σημειώσουμε ἐδῶ ὅτι οἱ μεταφράσεις του θυμίζουν αὐτὲς τοῦ

Παπαδιαμάντη: Ἔχει τὴν ἐλευθερία νὰ παραλείπει ἢ νὰ προσθέτει ἀποσπάσματα, γιὰ νὰ καθιστᾷ τὸ κείμενο πιὸ εὐληπτο ἢ, σὲ κάποιες περιπτώσεις, περισσότερο Ὀρθόδοξο. Τὸ τελευταῖο συνέβη μὲ τὰ βιβλία «Περὶ συνεχοῦς θείας μεταλήψεως», «Πνευματικὰ γυμνάσματα» καὶ «Ἄόρατος πόλεμος».

Κάποιες ἐνστάσεις

Γιὰ τὰ δύο τελευταῖα ἔχει γίνει κάποιος θόρυβος, ὅτι τάχα εἰσάγουν τὴ ρωμαιοκαθολικὴ εὐσέβεια στὴ χώρα μας. Ὅμως, ἀφενὸς μὲν ὁ ἅγιος Νικόδημος δὲν τὰ μετέφρασε ὁ ἴδιος ἀλλὰ τὰ παρέλαβε σὲ χειρόγραφες μεταφράσεις χωρὶς νὰ γνωρίζει τὸν συγγραφέα τους¹ καὶ ἀνέλαβε νὰ τὰ ἐπιμεληθεῖ καὶ ὀρθοδοξοποιήσει, αὐξάνοντας κατὰ πολὺ τὸν ὄγκο τους. Ἀφετέρου δέ, ἦταν κι αὐτὸς τέκνο τῆς ἐποχῆς του καί, ἂν ὑπάρχει κάποια εὐσεβιστικὴ χροιά, αὐτὴ ἀντανაკλᾷ τὴν τότε περιρρέουσα ἀτμόσφαιρα.

Τελευταία κατηγορήθηκε μὲ ἔμφαση κυρίως γιὰ τὸ «Πηδάλιον», ἀλλὰ καὶ γιὰ τὸ «Ἐξομολογητάριον». Ὅμως τὸ ὑλικὸ πὺ παραθέτει δὲν εἶναι δικό του ἀλλὰ τῶν ἁγίων Πατέρων. Αὐτὸς ἀπλῶς τὸ κωδικοποίησε καὶ τὸ ὑπομνημάτισε. Κι ἂν κάπου ἔχει κάποιες ἀπόψεις πὺ μπορεῖ νὰ χαρακτηριστοῦν νομικίστικες, αὐτὲς ἀφενὸς μὲν μαρτυροῦν ἐλαφρὰ ἐπιρροὴ τῶν ἀντιλήψεων τῆς ἐποχῆς του, ὅπως προαναφέραμε, ἀφετέρου δέ εἶναι σταγόνα μπροστὰ στὸν ὠκεανὸ τοῦ ἔργου του. Κι εἶναι πολὺ ἄδικο νὰ μιλᾷ κανεὶς γιὰ «τὸν Θεὸ τοῦ Ἀύγουστίνου, τοῦ Ἀνσέλμου καὶ τοῦ Νικοδήμου, τὸν τρομοκράτη Θεὸ τῶν σαδιστικῶν ἀπαιτήσεων δικαιοσύνης»², τὴ στιγμὴ πὺ στὰ πολλὰ ἔργα του φαίνεται ἡ συμπαθοῦσα καρδιά του καὶ παρουσιάζεται ὁ Θεὸς ὡς ἐλεήμων καὶ εὐσπλαγχνος. Ἄν δὲ δεῖ κανεὶς μόνο τὸν κατάλογο τῶν πατερικῶν καὶ ἁγιολογικῶν κειμένων πὺ ἐξέδωσε, ὑπομνημάτισε καὶ μετέφρασε ὁ ἅγιος, θὰ συνειδητοποιήσει πὺς πρόκειται γιὰ τὸν ἀνθὸ τῆς ἀσκητικῆς καὶ νηπτικῆς γραμματείας τῆς Ἐκκλησίας μας, τὰ ὅποια κάθε ἄλλο παρὰ ἓνα θεὸ τιμωρὸ, σὰν τοῦ Ἀνσέλμου, παρουσιάζουν. Κι αὐτὴ ἡ συνειδητὴ ἐπιλογή τους μᾶς ὑποψιάζει λίγο γιὰ τὰ βάθη τῆς καρδιάς καὶ τὶς πεποιθήσεις τοῦ ἁγίου. Τὸ ἴδιο μαρτυροῦν κι οἱ Ἀκολουθίες του.

Ἡ πνευματικὴ κληρονομιά του

Ἡ Φιλοκαλία, πὺ μεταφράστηκε ταχύτατα ἀπὸ τὸν ἅγιο Παῖσιο Βελιτσκόφσκι καὶ διαδόθηκε σὲ λίγα χρόνια στὴ Μολδαβία καὶ στὴ Ρωσία, ἄλλαξε ἄρδην τὴν πνευματικὴ ζωὴ μοναστηριῶν, ἀσκητῶν καὶ λαϊκῶν. Πυροδότησε τὴν ἐμφάνιση μεγάλων στάρετς πὺ πολέμησαν τὴν ἐκκοσμίκευση ἰ. μονῶν καὶ σκητῶν καὶ τὶς ἔκαναν κέντρα ἀσκητισμοῦ καὶ πνευματικότητας ὅπου καθημερινὰ προσέτρεχαν

πλήθη πιστών για πνευματική καθοδήγηση. Τη μεγαλύτερη άκμή παρουσίασε ή μονή της Όπινα κι έναν από τους στάρεις αυτής της μονής σκιαγραφεί ο Ντοστογιέφσκι στο πρόσωπο του Ζωσιμᾶ τῶν «Ἀδελφῶν Καραμαζώφ». Όπως φαίνεται από τις σημειώσεις του, ο ρώσος συγγραφέας είχε μελετήσει αρκετή νηπτική γραμματεία (ιδιαίτερα τὸν ἄββᾶ Ἰσαὰκ τὸν Σύρο). Ἡ καλλιέργεια τοῦ ρωσικοῦ λαοῦ διὰ τῶν στάρεις, τῆς Φιλοκαλίας καὶ τῶν λοιπῶν πνευματικῶν συγγραμμάτων, τὸν βοήθησε νὰ βιώσει βαθύτερα τὴν Ὁρθόδοξη παράδοσή του καὶ ν' ἀντέξει τὴ λαίλαπα τοῦ «ὑπαρκτοῦ σοσιαλισμοῦ» καὶ τὶς δεκαετίες διωγμῶν ποὺ ἀκολούθησαν. Κάποιοι στάρεις, ποὺ ζοῦσαν στὶς πόλεις ἄγνωστοι γιὰ τοὺς πολλούς, βοήθησαν τοὺς ἀπλοὺς πιστοὺς ν' ἀνταπεξέλθουν τὶς δοκιμασίες καὶ μεταλαμπάδευσαν τὸ πνεῦμα τῆς Φιλοκαλίας μέχρι σήμερα ποὺ μία νέα ἄνθιση Ὁρθόδοξης πνευματικότητας καὶ μοναχισμοῦ παρουσιάζεται στὴ Ρωσία.

Στὴν Ἑλλάδα ἡ διδασκαλία τοῦ ἁγίου Νικοδήμου ζωογόνησε τὸν λαὸ μὲ τὰ καθάρια νάματα τῆς Παραδόσεώς μας, τὸν ἐνίσχυσε ν' ἀντέξει τὸ ὑπόλοιπο τῆς Τουρκοκρατίας, ὅχι μόνο νὰ μὴ χάσει τὴν πίστη του, ἀλλὰ καὶ νὰ τὴ ζήσει βαθύτερα. Τοῦ ἔδωσε καὶ τὴ δύναμη νὰ μὴ λυγίσει ἀπὸ τὴ λαίλαπα τῆς βαυαροκρατίας ποὺ ἔκλεισε τὰ 4/5 τῶν μοναστηριῶν τοῦ νεοσύστατου κράτους, ὀριζε κατὰ βούλησιν τὰ μέλη τῆς Ἱεραῆς Συνόδου, τὴν ἀνάγκασε νὰ συστήσει στοὺς κάτω τῶν 40 ἐτῶν μοναχοὺς καὶ μοναχὲς τῶν καταργημένων μοναστηριῶν νὰ παντρευτοῦν, πούλησε τὰ ἱερὰ κειμήλιά τους στὰ παζάρια, κατεδάφισε 70 ἱεροὺς ναοὺς στὴν Ἀθήνα καὶ προσπάθησε νὰ εἰσαγάγει ἀλλότρια ἦθη.

Οἱ περισσότεροι «κολλυβάδες», μετὰ τὸν διωγμὸ τους ἀπὸ τὸ Ἅγιον Ὄρος, διασκορπίστηκαν στὰ νησιά τοῦ Αἰγαίου. Ἐκεῖ ἴδρυσαν μοναστήρια ποὺ λειτουργοῦσαν κατὰ τὸ ἀγιορείτικο τυπικὸ, μὲ ἔμφαση στὴ λατρευτικὴ ζωὴ, στὴν εὐχὴ τοῦ Ἰησοῦ καὶ στὴ συχνὴ θεία μετάληψη, καὶ ἔθεσαν τὴ σφραγίδα τους στὶς τοπικὲς κοινωνίες. Στὸ Ἅγιον Ὄρος αὐτὲς οἱ τάσεις συνεχίστηκαν περισσότερο στὶς ἀσκητικὲς καλύβες, παρὰ στὰ μοναστήρια καὶ στὰ κελλιά μὲ τὶς μεγάλες συνοδεῖες καὶ τὶς πολλὲς δραστηριότητες. Ἐπανῆλθε ὅμως τὸ «κολλυβάδικο» πνεῦμα καὶ ἡ συχνὴ θεία μετάληψη στὰ μοναστήρια, μὲ τὴ μετατροπὴ κάποιων ἀπ' αὐτὰ σε κοινόβια καὶ τὴν ἔλευση νέων ἀδελφοτήτων σὲ ἄλλα στὶς δεκαετίες τοῦ 1970 καὶ τοῦ 1980.

Ἐνα ἄλλο φαινόμενο τὸ ὁποῖο ποθοῦσε καὶ εὐχόταν ὁ ἅγιος Νικόδημος πραγματοποιήθηκε ἀπὸ τοὺς μαθητὲς του στὰ προεπαναστατικὰ καὶ στὰ πρῶτα μετεπαναστατικὰ χρόνια. Ἐννοῶ τὴν ἀναβίωση τοῦ γυναικείου μοναχισμοῦ στὰ νησιά, μὲ τὴν ἴδρυση πολλῶν μοναστηριῶν, ποὺ ὀδήγησε στὴ σημερινὴ ἄνθισή του πανελληνίως.

Τὰ ἔργα τοῦ ἁγίου Νικοδήμου κυριαρχοῦν στὴν ἐκδοτικὴ παραγωγὴ τῶν χρόνων

1782-1819, όταν εκδίδονται τὰ περισσότερα βιβλία του. Ὅπως σημειώνει ὁ Φίλιππος Ἡλιοῦ, τὴν περίοδο τοῦ ὕστερου Διαφωτισμοῦ (1801-1820), παρ' ὄλο πού ἡ κυκλοφορία τοῦ κοσμικοῦ βιβλίου εἶχε ἀύξηθεῖ σημαντικότερα σὲ σχέση μὲ τὸ παρελθόν, τὸ 41% τῶν ἐλληνικῶν ἐκδόσεων εἶναι θρησκευτικές³ (ἂν ὅμως ὑπολογίσει κανεὶς τὸν ἀριθμὸ τῶν ἀντιτύπων κάθε βιβλίου, ξεπερνοῦν σημαντικὰ τὸ μισὸ τῶν τυπωμένων σωμάτων). Μέσα σ' αὐτὲς κυριαρχοῦν τὰ νικοδημικά βιβλία. Τὴν ἴδια περίοδο στὸ Ἅγιον Ὅρος, στὴν Πελοπόννησο καὶ στὰ νησιὰ ἡ συντριπτικὴ πλειοψηφία τῶν συνδρομητῶν τῶν ἐκδιδομένων βιβλίων παραγγέλλει ἔργα τοῦ ἁγίου Νικοδήμου, ὅπως προσθέτει ὁ Ἡλιοῦ⁴. Ἄν ἐξαιρέσουμε τὸν Ἄθω, οἱ ἄλλες δύο περιοχὲς θ' ἀποτελέσουν τὰ 2/3 τοῦ νεοσύστατου κράτους. Μᾶλλον δὲν εἶναι τυχαῖο ὅτι οἱ κάτοικοί τους, μὲ τὴν ἀπελευθέρωση καὶ ἐν ὄψει τῶν δοκιμασιῶν πού προανέφερα, θὰ εἶναι μπολιασμένοι στὴν Ὀρθοδοξία ἀπὸ τὰ νικοδημικά ἔργα. Ὁ Παπαδιαμάντης καὶ ὁ Μωραϊτίδης, ὁ μείζων καὶ ἕνας ἀπὸ τοὺς σημαντικότερους πεζογράφους τοῦ 19ου αἰώνα, εἶχαν πολλοὺς συγγενεῖς ἡγουμένους καὶ μοναχοὺς, μὴ ἤθικαν ἀπ' αὐτοὺς στὴν Ὀρθόδοξη πνευματικότητα, τὴν παρουσίασαν σαρκωμένη στὴ ζωὴ καὶ στὰ κείμενά τους καὶ ποδηγετοῦν ἀκόμα τοὺς Ἕλληνες (ἂς θυμηθοῦμε τὴ ρήση τοῦ Ἐλύτη: «Ὅταν βρίσκεστε σὲ δύσκολες στιγμὲς, ἀδελφοί, μνημονεύετε Διονύσιο Σολωμό, μνημονεύετε Ἀλέξανδρο Παπαδιαμάντη.»).

Ἔτσι, τὰ νάματα τοῦ ἁγίου Νικοδήμου μᾶς ἀρδεύουν μέχρι σήμερα. Ἡ «πνευματικὴ» ἡγεσία τοῦ τόπου ὅμως θέλει νὰ τὸν ξεχάσουμε. Τὰ σχολικὰ βιβλία, ἐνῶ ἀσχολοῦνται μὲ ἐλάχιστους λογίους τοῦ Διαφωτισμοῦ, πού ἐλάχιστα ἐπηρέασαν τοὺς Ἕλληνες τῆς ἐποχῆς τους, ἂν κρίνουμε ἀπὸ τὴν κυκλοφορία καὶ διάδοση τῶν βιβλίων τους, δὲν ξέρω ἂν ἀναφέρουν κἂν τὸν ἅγιο Νικόδημο ἢ τὸν μέγα ἀπόστολο τοῦ Γένους ἅγιο Κοσμά τὸν Αἰτωλό, πού δέσποσαν στὶς συνειδήσεις τῶν πολλῶν κατὰ τὴν προεπαναστατικὴ περίοδο. (Εἶναι χαρακτηριστικὸ πῶς ὁ Κ. Θ. Δημαρᾶς, εἰσηγητὴς αὐτῆς τῆς τάσης στὴν Ἑλλάδα, ἐνῶ, ἀπὸ τὶς 946 σελίδες τῆς «Ἱστορίας τῆς νεοελληνικῆς λογοτεχνίας», ἀφιερώνει κοντὰ στὶς ἑκατὸ στοὺς λογίους τοῦ Διαφωτισμοῦ, δίνει μόλις μία καὶ κάτι στὸν ἅγιο Κοσμά καὶ τρεισήμισι στὸν Παπαδιαμάντη, προσπαθώντας ἐμφανῶς ν' ἀπαξιώσει τὸ ἔργο του μὲ ὅσα γράφει γι' αὐτόν. Τὸν δὲ ἅγιο Νικόδημο, τὸν συγγραφέα μὲ τὶς μεγαλύτερες κυκλοφορίες κατὰ τὴν περίοδο 1782-1845, οὔτε πού τὸν μνημονεύει!)

Τὸν Παπαδιαμάντη τὸν ἐπανεφέραν δυναμικὰ στὸ προσκήνιο οἱ ὁμότεχνοί του, καὶ σήμερα θεωρεῖται ὁ μέγιστος τῶν πεζογράφων μας, κάτι πού ὁ Ν.Δ. Τριανταφυλλόπουλος ἀποκάλεσε «νίκη τῶν ποιητῶν». Θὰ ἔλεγα, καὶ νίκη τοῦ ἁγίου Νικοδήμου, ἀπὸ τὸ πνευματικὸ περιβάλλον τοῦ ὁποῦ ξεπήδησε ὁ κὺρ Ἀλέξανδρος.

Σημειώσεις

1. Βλ. Έμμ. Φραγκίσκου, «Άόρατος Πόλεμος» (1796), «Γυμνάσματα Πνευματικά» (1800). Ἡ πατρότητα τῶν «μεταφράσεων» τοῦ Νικοδήμου Ἁγιορείτη, «Ὁ Ἐρανιστής», ἔτος ΚΕ-ΛΑ, τόμος 19 (1993), σ. 104

Πηγή: agiazoni.gr